

NEMIS VA UZBEK TILLARIGA OID TARJIMA LUG'ATINI TUZISHNING LINGVISTIK ASOSLARI

Askarjon Ostanov Nuriddinovich

Nemis tili o'qituvchisi, Roman-German tillari kafedrası, Termiz davlat universiteti

E-mail: askarostan@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10078383>

Annotatsiya: Nemis va o'zbek tillari uchun tarjima lug'atini tuzish tilshunoslik tamoyillarini chuqur tushunishni talab qiladi. Jarayon har ikki tilning nuanslarini qo'lga kiritishda aniqlik va keng qamrovlilikni ta'minlash uchun tafsilotlarga sinchkovlik bilan e'tibor berishni o'z ichiga oladi. Ushbu maqolada biz ushbu tillar uchun tarjima lug'atini tuzishning muhim jihatlarini ko'rib chiqamiz, lingvistik nozikliklar va tamoyillarni o'rganamiz.

Kalit so'zlar: tamoyillar, ekvivalentlar, bog'liqlilik, frazeologiya, lingvistik tarif.

Kirish: Tarjima lug'atini tuzish nemis va o'zbek tillari o'rtasida tarjima qilishda aniqlik va qulaylikni ta'minlash uchun bir qancha lingvistik tamoyillarni hisobga olishni talab qiladi. Bu erda bir nechta asosiy tamoyillarga amal qilish kerak:

So'z ekvivalentligi: Lug'at nemis va o'zbek tillari o'rtasidagi eng to'g'ri so'z ekvivalentligini o'rnatishga e'tibor qaratishi kerak. Bu o'xshash tushunchalarni aniqlash va har bir atama uchun mos tarjimani topishni o'z ichiga oladi.

Kontekstga bog'liqlik: Tarjimalarda so'zlar ishlatiladigan o'ziga xos kontekstni hisobga olish kerak. Turli domenlar yoki kontekstlar turli tarjimalarni talab qilishi mumkin, shuning uchun tarjima qachon ma'lum bir domen yoki kontekstga xosligini ko'rsatish muhimdir.

Semantik ekvivalentlik: Lug'at semantik ekvivalentlikka qaratilgan bo'lishi kerak, bu ikkala tilda bir xil ma'noni anglatuvchi tarjimalarni topishni anglatadi. Bu nemis va o'zbek tillarida tushunchalar qanday ifodalanishidagi madaniy va lingvistik farqlarni tushunishni o'z ichiga oladi.

Nutqni moslashtirish qismi: foydalanuvchilarga so'zlardan to'g'ri foydalanishda yordam berish uchun lug'at har bir tarjima uchun nutq qismini ko'rsatishi kerak. Nutqning turli qismlari turli xil tarjimalarga ega bo'lishi mumkin, shuning uchun tegishli foydalanishni belgilash juda muhimdir.

So'z birikmasi va frazeologiya: lug'atga qo'shma gaplar va ko'p qo'llaniladigan iboralarni kiritish uning qulayligini oshirishi mumkin. Alohida so'zlarni tarjima qilish ko'zlangan ma'noni anglatmasligi mumkin, chunki so'zlar ko'pincha idiomatik iboralarni yoki umuman turli tarjimalarga ega bo'lgan birikmalarni hosil qiladi.

Foydalanish misollari: Har bir tarjima uchun foydalanish misollarini taqdim etish tushunishga yordam beradi va to'g'ri foydalanishni ta'minlaydi. Ushbu misollar kontekstga mos bo'lishi va foydalanuvchilarga tarjima qilingan atamalarining kundalik nutq yoki yozuvda qanday ishlatilishini tushunishga yordam berishi kerak.

Alifbo tartibida tashkil etish: Lug'at so'zlarni osongina olish uchun alifbo tartibida tartiblangan bo'lishi kerak. Shuningdek, foydalanuvchilarga eng mos tarjimani topishda yordam berish uchun tegishli atamalar, sinonimlar va antonimlarga o'zaro havolalar ham kiritilishi kerak.

Muvofiqlik va aniqlik: Tarjima tanlashda izchillikni saqlash ishonchli lug'at uchun juda muhimdir. Tarjimalar to'g'ri bo'lishi va nemis va o'zbek tillarining hozirgi qo'llanilishini aks ettirishi kerak.

Ixtisoslashgan atamalar lug'ati: Agar lug'at ma'lum sohalar yoki mavzular uchun mo'ljallangan

bo'lsa, masalan, texnik yoki tibbiy tarjima, jumladan, maxsus atamalar lug'ati foydali bo'ladi. Bu maxsus kontekstlarda aniqlik va aniqlikni ta'minlaydi.

Muntazam yangilanishlar: tillar vaqt o'tishi bilan rivojlanadi va doimiy ravishda yangi atamalar paydo bo'ladi. Tarjima lug'ati dolzarb bo'lib qolishi uchun lingvistik tadqiqotlarga asoslangan muntazam yangilanishlar, tildan foydalanishdagi o'zgarishlar va foydalanuvchilarning fikr-mulohazalari zarur. Ushbu lingvistik tamoyillarga amal qilgan holda, nemis va o'zbek tillari uchun tarjima lug'ati foydalanuvchilarga to'g'ri va ishonchli tarjimalarni taqdim etishi, ikki til o'rtasidagi muloqot va tushunishni kuchaytirishi mumkin.

Terminologiyaga lingvistik yondashuvga mos keladigan, unga ko'ra atamalar maxsus ma'noga ega bo'lgan leksik birliklar sifatida qaraladigan topilmalar nemis tilining nafaqat grammatika terminologiyasiga, balki o'zbek tilining butun leksik tizimiga keng ko'lamli ta'sirini ko'rsatadi. Bunday tendentsiyaning salbiy oqibatlariga qarshi turish uchun ikkita chora yuqori ustuvorlikni talab qiladi: o'zbek terminologiyasini standartlashtirish va yuqori sifat.

Leksikografik ish: Binobarin, maqolada umumiy ikki tilli leksikografiyaga tegishli asosiy tamoyillar doirasida o'zbek tilidagi nemis tiliga asoslangan tilshunoslik atamalarini leksikografik kodifikatsiyalashning nazariy va amaliy jihatlari ko'rib chiqiladi.

Ixtisoslashgan leksikografiyada atama va terminologiya tushunchalarini aniqlash masalasi markaziy ahamiyatga ega. Ushbu atamalarning umumiy qabul qilingan ta'rifi yo'qligini hisobga olib, ushbu maqola lingvistik asoslangan yondashuvga asoslanadi.

Atamalar maxsus ma'noga ega bo'lgan lug'aviy birliklar sifatida ko'riladi. Ammo bu terminologiya tilshunoslikning kichik fanidir, degani emas, chunki u umumiy leksik resurslardan foydalanishda o'ziga xos xususiyatga ega. Binobarin, atama nutqning pragmatik xususiyatlari bilan faollashganda terminologik ma'noga ega bo'ladigan leksik birlik bo'lsa, "terminologiya fanlararo tadqiqot sohasi bo'lib, uning asosiy o'rganish ob'yekti.

tabiiy tilda uchraydigan, muayyan qo'llanish sohalariga tegishli bo'lgan maxsus so'zlar". Bu lingvistik asoslangan ta'riflarning lug'atshunoslikdagi ahamiyati shundan dalolat beradiki, atama endi tushuncha nomi sifatida emas, balki tabiiy tilning leksik birligi sifatida qaraladi. Bu yorug'likda ko'rilgan

Nemis-o'zbek leksikografiyasida ilgari ikki tilda so'z ro'yxatini taqdim etishga yo'naltirilgan mavjud amaliyot endi qoniqarli emas. Shuning uchun tilshunoslik terminlarining nemischa-o'zbekcha lug'atida nemis va o'zbek atamalaridan tashqari quyidagilar ham bo'lishi kerak: ma'no ta'riflari, grammatik ma'lumotlar, o'zaro havolalar va foydalanish misollari.

Nemis va o'zbek tillari uchun to'liq tarjima lug'atini yaratish uchun har ikki tilning lingvistik tuzilmalarini tushunish juda muhimdir. Bu har bir tilga xos grammatika, sintaksis va semantik naqshlarni tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Tarjimonlar ushbu tuzilmaviy elementlarni aniqlash orqali ikki til o'rtasidagi ekvivalent atamalar va iboralarni samarali tarzda xaritaga tushirishlari mumkin.

Semantik ekvivalentlik

Tarjima lug'atini tuzishning asosiy tamoyillaridan biri nemis va o'zbek tillaridagi so'zlar va iboralar o'rtasida semantik tenglikni o'rnatishdir. Bu ularning mo'ljallangan ma'nosini to'g'ri etkazish uchun aniq atamalar bilan bog'liq nozik konnotatsiyalar va madaniy nuanslarni qamrab olishni o'z ichiga oladi. Tilshunoslar so'zlar qo'llanilayotgan kontekstni ko'rib chiqishlari va har bir tilning semantik boyligini aks ettiruvchi keng qamrovli ta'riflarni berishlari kerak.

Madaniy va tarixiy kontekst

Tarjimada madaniy va tarixiy kontekst muhim rol o'ynaydi. Nemis va o'zbek tillariga tarjima lug'atini tuzishda tildan foydalanishga ta'sir etuvchi madaniy va tarixiy omillarni hisobga olish zarur. Bunga idiomatik iboralar, maqollar va madaniyatga xos terminologiya kiradi. Ushbu elementlarni lug'atga kiritish orqali tarjimonlar tarjimalarning madaniy va kontekstga mos kelishini ta'minlashi mumkin.

Til o'zgarishlarini kiritish

Tillar dinamik bo'lib, mintaqalar va dialektlar bo'yicha o'zgarishlarni namoyish etadi. Shuning uchun nemis va o'zbek tillari uchun tarjima lug'atini tuzayotganda lug'at, imlo va talaffuzdagi o'zgarishlarni kiritish juda muhimdir. Ushbu lingvistik o'zgarishlarni e'tirof etish orqali lug'at har ikki tilning xilma-xil lingvistik landshaftini yanada qamrab oladi va aks ettiradi.

Texnologiyadan foydalanish

Zamonaviy davrda texnologiya tarjima lug'atlarini tuzishda muhim rol o'ynaydi. Ilg'or hisoblash tilshunosligi va algoritmlaridan foydalanish nemis va o'zbek tillari o'rtasidagi leksik moslik va semantik moslashuvlarni aniqlash jarayonini soddalashtirishi mumkin. Bundan tashqari, mashinani o'rganish va tabiiy tilni qayta ishlash usullaridan foydalanish tarjima jarayonining aniqligi va samaradorligini oshirishi mumkin.

Xulosa

Nemis va o'zbek tillari uchun tarjima lug'atini tuzish tilshunoslik tamoyillari, semantik ekvivalentlik, madaniy kontekst va til evolyutsiyasini chuqur tushunishni talab qiladigan jiddiy ishdir. Ushbu tamoyillarni qabul qilish va ikki tilli korpusdan foydalanish orqali tillararo muloqot uchun bebaho manba bo'lib xizmat qiluvchi va mazmunli til almashinuvini qo'llab-quvvatlaydigan keng qamrovli va ishonchli tarjima lug'atini ishlab chiqish mumkin.

References:

1. Ferguson C.A. Xushmuomalalik formulalarining tuzilishi va ishlatilishi // Jamiyatdagi til.5. - Nyu-York, 1976.-P. 137-151.
2. Geeraerts D., Grondelaers S. G'azabga qarab:Madaniy an'analar va metaforik naqshlar // Til va Dunyoning kognitiv konstruksiyasi. - Nyu-York: Mouton de
3. Grunter, 1995.-P. 153-181.
4. Grice H.P. Mantiq va suhbat // Sintaksis va semantika.3. Nutq harakatlari. - Nyu-York: Akademik matbuot, 1975.-P.41-58.
5. Gruber J. Leksik munosabatlarni o'rganish. - Bloomington, 1965 yil. 420 b.